CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MELCHIOR WATHELET
prezentate la 9 iunie 2016[1]

Cauzele conexate C-401/15-C-403/15

Noémie Depesme (C-401/15),
Saïd Kerrou (C-401/15),
Adrien Kauffmann (C-402/15),
Maxime Lefort (C-403/15)
împotriva
Ministre de l'Enseignement supérieur et de la Recherche[cereri de decizie preliminară formulate de

Cour administrative (Curtea Administrativă, Luxemburg)]

„Trimitere preliminară — Libera circulație a persoanelor — Egalitate de tratament — Avantaje sociale — Regulamentul (UE) nr. 492/2011 — Articolul 7 alineatul (2) — Ajutor financiar pentru studii superioare — Condiție — Discriminare — Raport de filiație — Noțiunea «copil» — Părinte vitreg"

I – **Introducere**

1. Cererile de decizie preliminară privesc interpretarea articolului 45 TFUE și a articolului 7 alineatul (2) din Regulamentul (UE) nr. 492/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 5 aprilie 2011 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Uniunii[2].

2. Aceste cereri au fost formulate în cadrul a trei litigii, între doamna Noémie Depesme și domnul Saïd Kerrou, domnul Adrien Kauffmann și, respectiv, domnul Maxime Lefort, pe de o parte, și ministre de l'Enseignement supérieur et de la Recherche (ministrul învățământului superior și cercetării, denumit în continuare „ministrul"), pe de altă parte, cu privire la refuzul de a acorda, pentru anul universitar 2013/2014, ajutoarele financiare ale statului pentru studii superioare.

3. Cererile au fost prezentate în contextul modificărilor aduse legislației luxemburgheze ca urmare a Hotărârii din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411).

1 — Limba originală: franceza.

2 — JO 2011, L 141, p. 1.

4. Prin intermediul întrebării adresate, i se solicită Curții să stabilească dacă noțiunea „copil” al unui lucrător migrant, care figurează în noul articol 2 bis din loi du 22 juin 2000 concernant l'aide financière de l'État pour études supérieures (Legea din 22 iunie 2000 privind ajutorul financiar al statului pentru studii superioare), astfel cum a fost modificată prin Legea din 19 iulie 2013 (*Mémorial* A 2013, p. 3214), adoptată ca urmare a pronunțării Hotărârii din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), include și copiii vitregi ai lucrătorului respectiv [3].

5. În cadrul prezentelor concluzii, termenii „fiu vitreg”, „fiică vitregă” sau „copii vitregi” trebuie interpretați în sensul relației dintre un copil și persoana cu care tatăl sau mama sa s-a căsătorit sau a contractat un parteneriat înregistrat echivalent căsătoriei.

II – **Cadrul juridic**

A – *Dreptul Uniunii*

1. Regulamentul nr. 492/2011

6. Articolul 7 din acest regulament prevede următoarele:

„(1) Lucrătorul resortisant al unui stat membru nu poate fi tratat diferit, pe teritoriul celorlalte state membre, față de lucrătorii naționali, pe criterii de cetățenie, în ceea ce privește condițiile de încadrare în muncă și de muncă și, în special, în ceea ce privește remunerarea, concedierea și, în cazul în care rămâne fără un loc de muncă, reintegrarea profesională și reangajarea.

(2) Acesta beneficiază de aceleași avantaje sociale și fiscale ca și lucrătorii naționali.

[…]”

2. Directiva 2004/38/CE

7. Noțiunea „membru de familie” al unui cetățean al Uniunii este definită la articolul 2 punctul 2 din Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului (CEE) nr. 1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE [4]. Potrivit acestei dispoziții, prin „membru de familie” se înțelege:

„(a) soțul;

(b) partenerul cu care cetățeanul Uniunii a contractat un parteneriat înregistrat, în temeiul legislației unui stat membru, dacă, potrivit legislației statului membru gazdă, parteneriatele înregistrate sunt considerate drept echivalente căsătoriei și în conformitate cu condițiile prevăzute de legislația relevantă a statului membru gazdă;

3 — Precizăm că această legislație face obiectul unei alte cereri de decizie preliminară, în cauza Bragança Linares Verruga și alții, aflată pe rolul Curții, în cadrul căreia am prezentat concluzii la 2 iunie 2016 (C-238/15, EU:C:2016:389). Această altă cauză privește în mod direct și fundamental conformitatea cu dreptul Uniunii a condiției alese de legiuitorul luxemburghez pentru acordarea ajutorului financiar al statului pentru studii superioare, pentru care prevede o perioadă minimă de încadrare în muncă în Luxemburg. În încheierea analizei noastre, am propus Curții să declare că articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011 se opune unei legislații a unui stat membru precum legislația luxemburgheză.

4 — JO 2004, L 158, p. 77, rectificări în JO 2004, L 229, p. 35, și în JO 2005, L 197, p. 34, Ediție specială, 05/vol. 7, p. 56.

(c) descendenții direcți în vârstă de cel mult 21 de ani sau care se află în întreținerea sa, precum și descendenții direcți ai soțului sau ai partenerului, conform definiției de la litera (b);

(d) ascendenții direcți care se află în întreținere și cei ai soțului sau ai partenerului, conform definiției de la litera (b).”

B – *Dreptul luxemburghez*

8. Articolul 2 din loi du 22 juin 2000 concernant l'aide financière de l'État pour études supérieures (Legea din 22 iunie 2000 privind ajutorul financiar al statului pentru studii superioare), astfel cum a fost modificată prin Legea din 26 iulie 2010 (*Mémorial* A 2010, p. 2040) (denumită în continuare „Legea din 22 iunie 2000”), prevedea:

„Beneficiarii ajutorului financiar Pot beneficia de ajutorul financiar al statului pentru studii superioare studenții admiși să urmeze studii superioare care îndeplinesc una dintre următoarele condiții:

a) sunt resortisanți luxemburghezi sau membri ai familiei unui resortisant luxemburghez și au domiciliul în Marele Ducat al Luxemburgului sau

b) sunt resortisanții altui stat membru al Uniunii Europene sau al unui stat parte la Acordul privind Spațiul Economic European [din 2 mai 1992 (JO 1994, L 1, p. 3, Ediție specială, 11/vol. 53, p. 4)] și ai Confederației Elvețiene și locuiesc, în conformitate cu capitolul 2 din Legea modificată din 29 august 2008 privind libera circulație a persoanelor și imigrația, în Marele Ducat al Luxemburgului în calitate de lucrători salariați, de lucrători care desfășoară o activitate independentă, de persoane care păstrează acest statut sau de membri ai familiei uneia dintre categoriile de persoane enumerate anterior sau au dobândit dreptul de ședere permanentă […] […]”

9. Ca urmare a Hotărârii din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), prin articolul 1 punctul 1 din Legea din 19 iulie 2013 (*Mémorial* A 2013, p. 3214) s-a introdus în Legea din 22 iunie 2000 articolul 2 bis, redactat după cum urmează:

„Un student nerezident în Marele Ducat al Luxemburgului poate la rândul său să beneficieze de ajutor financiar pentru studii superioare, cu condiția să fie copilul unui lucrător salariat sau al unui lucrător independent care este resortisant luxemburghez ori care este resortisant al Uniunii Europene sau al unui alt stat parte la Acordul privind Spațiul Economic European sau al Confederației Elvețiene care este angajat sau își desfășoară activitatea în Luxemburg și cu condiția ca lucrătorul respectiv să fi fost angajat sau să își fi desfășurat activitatea în Luxemburg o perioadă neîntreruptă de cel puțin cinci ani la data formulării cererii de ajutor financiar pentru studii superioare de către student. Activitatea desfășurată în Luxemburg trebuie să aibă o durată egală cu cel puțin jumătate din durata normală de muncă aplicabilă în întreprindere în temeiul legii sau al convenției colective de muncă, după caz, în vigoare. Lucrătorul independent trebuie să fie afiliat obligatoriu și în mod continuu în Marele Ducat al Luxemburgului în temeiul articolului 1 punctul 4 din Code de la sécurité sociale (Codul securității sociale) în perioada de cinci ani care precedă cererea de ajutor financiar pentru studii superioare.”

10. Legea din 22 iunie 2000, astfel cum a fost modificată prin Legea din 19 iunie 2013 (denumită în continuare „Legea din 22 iunie modificată”) a fost însă abrogată curând prin loi du 24 juillet 2014 concernant l'aide financière de l'État pour études supérieures (Legea din 24 iulie 2014 privind ajutorul financiar al statului pentru studii superioare) (*Mémorial* A 2014, p. 2188).

11. În prezent, articolul 3 din această ultimă lege prevede următoarele:

„Pot beneficia de ajutorul financiar al statului pentru studii superioare studenții și elevii prevăzuți la articolul 2, desemnați în continuare prin termenul «student», care îndeplinesc una dintre următoarele condiții:

[…]

(5) pentru studenții nerezidenți în Marele Ducat al Luxemburgului:

a) să fie lucrător resortisant luxemburghez sau resortisant al Uniunii Europene sau al unui alt stat parte la Acordul privind Spațiul Economic European sau al Confederației Elvețiene care este angajat sau care își desfășoară activitatea în Marele Ducat al Luxemburgului la data formulării cererii de ajutor financiar pentru studii superioare sau

b) să fie copilul unui lucrător care este resortisant luxemburghez sau resortisant al Uniunii Europene sau al unui alt stat parte la Acordul privind Spațiul Economic European sau al Confederației Elvețiene care este angajat sau care își desfășoară activitatea în Marele Ducat al Luxemburgului la data formulării cererii de ajutor financiar pentru studii superioare de către student și cu condiția ca acest lucrător să contribuie în continuare la întreținerea studentului și să fi fost angajat sau să își fi desfășurat activitatea în Marele Ducat al Luxemburgului pentru o perioadă neîntreruptă de cel puțin cinci ani la data formulării cererii de ajutor financiar pentru studii superioare de către student într-o perioadă de referință de șapte ani calculată retroactiv de la data formulării cererii pentru obținerea ajutorului financiar pentru studii superioare sau cu condiția ca, prin derogare, persoana care își menține statutul de lucrător să fi îndeplinit condiția privind cei cinci ani din șapte, stabilită mai sus, la momentul încetării activității.”

III – **Situația de fapt din litigiile principale**

12. Doamna Depesme este fiica vitregă a domnului Kerrou, lucrător frontalier în Luxemburg. Ei locuiesc în Mont-Saint-Martin, în Lorena franceză, în apropiere de frontiera cu Marele Ducat. Doamna Depesme a solicitat ajutor financiar pentru studii superioare din partea statului luxemburghez pentru a se înscrie în primul an la medicină la Universitatea din Lorena de la Nancy (Franța).

13. Domnul Kauffmann este fiul vitreg al domnului Patrick Kiefer, de asemenea lucrător frontalier în Luxemburg. Ei locuiesc în Marly Freskaty (Franța), în regiunea de frontieră a Lorenei. Domnul Kauffmann a solicitat ajutorul financiar pentru studii superioare al statului luxemburghez pentru studiile sale în domeniul dreptului și al economiei la Universitatea din Lorena de la Nancy.

14. Domnul Maxime Lefort este fiul vitreg al domnului Terwoigne, de asemenea lucrător frontalier în Luxemburg. Domnul Terwoigne s-a căsătorit cu mama domnului Lefort după decesul soțului acesteia. Ei locuiesc în Vance (Belgia), în regiunea din provincia Luxemburg situată la frontiera cu Marele Ducat al Luxemburgului. Domnul Lefort a solicitat ajutorul pentru studii superioare din partea statului luxemburghez pentru studiile sale în domeniul sociologiei și al antropologiei la Universitatea Catolică din Louvain de la Louvain-la-Neuve (Belgia).

15. În versiunea Legii din 22 iunie 2000 modificate aplicabilă faptelor din cauzele principale, ajutorul financiar solicitat se acordă studenților care nu au reședința pe teritoriul luxemburghez cu condiția ca beneficiarul acestui ajutor să fie copilul unui lucrător salariat sau independent, resortisant luxemburghez sau resortisant al Uniunii, pe de o parte, și, pe de altă parte, ca respectivul lucrător să fi fost angajat sau să își fi desfășurat activitatea în Luxemburg o perioadă neîntreruptă de cel puțin cinci ani la data formulării cererii.

16. Prin scrisorile din 26 septembrie, din 17 octombrie și, respectiv, din 12 noiembrie 2013, ministrul a respins cererile formulate de doamna Depesme, de domnul Kauffmann și de domnul Lefort pentru motivul că aceștia nu îndeplineau condițiile prevăzute de Legea din 22 iunie 2000 modificată. Potrivit deciziilor de trimitere, ministrul a considerat că doamna Depesme, domnul Kauffmann și domnul Lefort nu pot fi calificați drept „copii” ai unui lucrător frontalier întrucât numai tatăl vitreg, în cazul fiecăruia dintre ei, lucra în Luxemburg.

17. La 20 decembrie 2013, doamna Depesme a introdus în fața tribunal administratif de Luxembourg (Tribunalul Administrativ din Luxemburg) o acțiune contencioasă în anularea deciziei de respingere de către ministru a cererii care o privea. Tatăl său vitreg, domnul Kerrou, a formulat o cerere de intervenție voluntară în cadrul acestei proceduri. La 20 ianuarie și, respectiv, la 25 aprilie 2014, domnul Lefort și domnul Kauffmann au formulat fiecare o acțiune similară împotriva deciziilor de respingere care îi priveau.

18. Prin hotărârile din 15 ianuarie 2015, tribunal administrativ de Luxembourg (Tribunalul Administrativ din Luxemburg) a declarat acțiunile formulate de doamna Depesme, de domnul Kauffmann și de domnul Lefort ca fiind admisibile, dar nefondate. Doamna Depesme, domnul Kerrou, domnul Kauffmann și domnul Lefort au contestat aceste hotărâri în fața instanței de trimitere.

19. În fața Cour administrative (Luxembourg) [Curtea Administrativă (Luxemburg)], doamna Depesme și domnul Kerrou susțin în special că acesta din urmă, lucrător frontalier în Luxemburg de 14 ani, s-a căsătorit cu mama doamnei Depesme la 24 mai 2006. De atunci, ei locuiesc toți trei în aceeași gospodărie, iar domnul Kerrou contribuie la întreținerea copilului soției sale, inclusiv în ceea ce privește studiile superioare. În plus, el a primit din partea statului luxemburghez alocații familiale pentru acest copil înainte de începerea studiilor sale universitare.

20. Domnul Kauffmann susține că părinții lui s-au separat în anul 2003 și au divorțat la 20 iunie 2005. Copiii au fost încredințați exclusiv mamei. Aceasta s-a căsătorit cu domnul Kiefer la 10 martie 2007. De atunci, ei locuiesc toți trei împreună. Domnul Kiefer a contribuit la întreținerea și educația sa. El a primit de asemenea alocații familiale din partea statului luxemburghez pentru domnul Kauffmann.

21. În sfârșit, domnul Lefort susține că tatăl său a decedat. Mama sa s-a recăsătorit cu domnul Terwoigne, lucrător frontalier în Luxemburg de peste cinci ani. De atunci, domnul Lefort locuiește împreună cu mama sa și cu tatăl său vitreg, domnul Terwoigne, care contribuie pe deplin la asigurarea sarcinilor financiare ale gospodăriei. Acesta a contribuit de asemenea la cheltuielile legate de studiile superioare ale domnului Lefort.

22. Ca răspuns la aceste argumente de fapt, statul luxemburghez susține că, „din punct de vedere juridic”, doamna Depesme și domnii Kauffmann și Lefort nu sunt copiii taților lor vitregi respectivi.

23. În deciziile sale de trimitere, Cour administrative (Curtea Administrativă) subliniază că articolul 2 bis din Legea din 22 iunie 2000 modificată este o consecință a Hotărârii din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411). În opinia instanței de trimitere, aspectul în litigiu în acțiunile cu care a fost sesizată nu privește condițiile de acordare a ajutorului în temeiul noii legi, ci însăși noțiunea „copil” utilizată de lege, la care făcea referire hotărârea Curții citată anterior. Or, raportul de filiație ar putea fi luat în considerare atât dintr-o perspectivă juridică, cât și dintr-o perspectivă economică.

24. În aceste condiții, Cour administrative (Curtea Administrativă) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții o întrebare preliminară.

IV – **Cererile de decizie preliminară și procedura în fața Curții**

25. Prin trei decizii din 22 iulie 2015, primite de Curte la 24 iulie 2015, Cour administrative (Curtea Administrativă) a adresat Curții, în temeiul articolului 267 TFUE, trei întrebări preliminare formulate identic, sub rezerva unei singure nuanțe.

26. Astfel, în cauza C-403/15, instanța de trimitere adaugă la dispozițiile dreptului Uniunii invocate în celelalte două cauze articolul 33 alineatul (1) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”) coroborat, dacă este cazul, cu articolul 7 din aceasta.

27. Întrebarea adresată Curții este redactată, în formularea sa cea mai completă, astfel:

„Pentru a răspunde în mod util cerințelor privind nediscriminarea în lumina articolului 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011 coroborat [cu] articolul 45 alineatul (2) TFUE, pe fondul articolului 33 alineatul (1) din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene coroborat, dacă este cazul, cu articolul 7 din cartă, în contextul luării în considerare a gradului real de legătură a unui student nerezident, solicitant al ajutorului financiar pentru studii superioare, cu societatea și cu piața muncii din Luxemburg, stat membru în care un lucrător frontalier a fost angajat sau și-a desfășurat activitatea în conformitate cu articolul 2 bis din Legea [din 22 iunie 2000 modificată], ca o consecință directă a Hotărârii CJUE din 20 iunie 2013[, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411)],

— condiția impusă studentului în cauză de a fi «copilul» lucrătorului frontalier respectiv trebuie calificată ca fiind echivalentă cu condiția impusă acestuia de a fi «descendentul direct de gradul I a cărui filiație este stabilită în mod legal în raport cu părintele său», accentul trebuind să fie pus pe raportul de filiație stabilit între student și lucrătorul frontalier care se presupune că se află la baza legăturii menționate, sau

— trebuie să se pună accentul pe faptul că lucrătorul frontalier «continuă să asigure întreținerea studentului», fără să existe în mod obligatoriu un raport juridic de filiație între acesta și student, în special prin crearea unei legături suficiente de conviețuire de natură să îl unească cu unul dintre părinții studentului în raport cu care s-a stabilit în mod legal un raport de filiație?

Din perspectiva celei de a doua interpretări, există anumite criterii de conținut la care trebuie să răspundă contribuția, prin ipoteză neobligatorie, a lucrătorului frontalier, în cazul în care aceasta nu este exclusivă, ci paralelă cu contribuția unuia dintre părinți sau a ambilor părinți care au un raport juridic de filiație cu studentul și cărora, în consecință, le revine în principiu obligația legală de întreținere a studentului?”

28. Doamna Depesme, domnii Kerrou, Kauffmann și Lefort, guvernul luxemburghez, precum și Comisia Europeană au depus observații scrise. La încheierea fazei scrise a procedurii, Curtea a considerat că este suficient de informată pentru a se pronunța fără să organizeze o ședință de audiere a pledoariilor, potrivit articolului 76 alineatul (2) din Regulamentul de procedură al Curții.

V – **Analiză**

A – *Observații introductive cu privire la Hotărârea Giersch și alții și la regulamentul aplicabil*

1. Hotărârea Giersch și alții

29. Instanța de trimitere subliniază în mai multe rânduri legătura dintre Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), și modificarea Legii privind ajutorul financiar al statului pentru studii superioare. Această legătură este confirmată în mod expres în expunerea de motive a Proiectului de lege nr. 6585 care stă la baza Legii din 19 iulie 2013[5].

30. În ceea ce privește problema centrală a cauzelor principale, este adevărat că, la punctul 39 din Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), însăși Curtea a amintit o jurisprudență constantă potrivit căreia „finanțarea studiilor acordată de un stat membru *copiilor* lucrătorilor constituie, pentru un lucrător migrant, un avantaj social în sensul articolului 7 alineatul (2) menționat [din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie 1968 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității[6], astfel cum a fost modificat prin Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004[7]]”[8].

31. Curtea a confirmat totodată că membrii familiei unui lucrător migrant sunt beneficiari indirecți ai egalității de tratament acordate acestui lucrător prin articolul 7 alineatul (2) și că, „[î]ntrucât acordarea finanțării studiilor *unui copil* al unui lucrător migrant constituie un avantaj social pentru lucrătorul migrant, copilul poate el însuși să invoce această dispoziție pentru obținerea finanțării respective dacă, în temeiul dreptului național, aceasta este acordată direct studentului”[9].

2. Regulamentul aplicabil

32. În cererea de decizie preliminară, instanța de trimitere solicită interpretarea articolului 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011. Or, în Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), Curtea face trimitere la Regulamentul nr. 1612/68.

33. Această diferență nu are însă nicio incidență asupra pertinenței hotărârii pentru cauzele principale. Astfel, deși Regulamentul nr. 1612/68 a fost abrogat și înlocuit prin Regulamentul nr. 492/2011, cu efect de la 15 iunie 2011, articolul 7 este absolut identic în ambele regulamente[10].

B – *Cu privire la întrebarea preliminară*

34. Pentru a răspunde în mod util la întrebarea instanței de trimitere, este necesar în primul rând să se interpreteze noțiunea „copil” al unui lucrător migrant.

5 — Potrivit chiar termenilor expunerii de motive, scopul modificării regimului privind ajutorul financiar acordat de statul luxemburghez pentru studii superioare era acela de „a se conforma” Hotărârii din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411). A se vedea Proiectul de lege nr. 6585 de modificare a Legii din 22 iunie 2000 privind ajutorul financiar al statului pentru învățământul superior (documentul 6585 din 5 iulie 2013, p. 2, disponibil pe pagina de internet a Chambre des députés du Grand-Duché de Luxembourg la următoarea adresă: http://www.chd.lu/wps/portal/public/RoleEtendu?action=doDocpaDetails&id= 6585#).

6 — JO 1968, L 257, p. 2, Ediție specială, 05/vol.1, p. 11.

7 — A se vedea nota de subsol 4 de mai sus.

8 — Sublinierea noastră.

9 — Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411, punctul 40). Sublinierea noastră.

10 — În plus, potrivit articolului 41 al doilea paragraf din Regulamentul nr. 492/2011, trimiterile la Regulamentul nr. 1612/68 trebuie înțelese ca trimiteri la Regulamentul nr. 492/2011.

35. Această noțiune, astfel cum apare în jurisprudența Curții referitoare la articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1612/68 (în prezent articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011), vizează doar raportul juridic de filiație sau include și „copiii vitregi” ai lucrătorului, cu alte cuvinte, copiii soțului, fără să existe în mod necesar o legătură juridică între aceștia?

36. Numai în ipoteza în care ar fi reținută cea de a doua interpretare – ceea ce credem că se va întâmpla – va fi necesar să se ridice problema cerinței unei eventuale contribuții a lucrătorului frontalier la întreținerea copilului.

1. Cu privire la noțiunea „copil” al lucrătorului migrant

37. Două observații pot ghida interpretarea Curții.

38. Pe de o parte, potrivit unei jurisprudențe constante, finanțarea studiilor acordată de un stat membru copiilor lucrătorilor constituie, pentru un lucrător migrant, un avantaj social în sensul articolului 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1612/68 atunci când copilul se află în continuare în întreținerea acestuia [11]. În plus, membrii familiei sale au fost recunoscuți ca fiind beneficiarii indirecți ai egalității de tratament prevăzute la acest articol [12].

39. Pe de altă parte, potrivit articolului 10 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1612/68, soțul unui lucrător care este resortisant al unui stat membru „și descendenții sub vârsta de 21 ani sau care se află în întreținere” aveau dreptul să se stabilească împreună cu acesta pe teritoriul altui stat membru, indiferent de cetățenie.

40. Or, Curtea a interpretat „acest drept de a se stabili cu lucrătorul migrant de care beneficiază «soțul sau soția și descendenții acestora cu vârsta sub 21 de ani sau aflați în întreținere» în sensul că se acordă atât descendenților acestui lucrător, *cât și celor ai soțului/soției acesteia/acestuia*. Astfel, interpretarea restrictivă a acestei dispoziții în sensul că numai copiii comuni ai lucrătorului migrant și ai soțului/soției sale au dreptul să se stabilească cu ei ar fi în contradicție cu obiectivul [de integrare a membrilor familiei lucrătorilor migranți] al Regulamentului nr. 1612/68 [13]”.

41. Este adevărat că, odată cu modificarea Regulamentului nr. 1612/68 prin Directiva 2004/38, articolul 10 din Regulamentul nr. 1612/68 a fost abrogat [14]. Cu toate acestea, trebuie observat că, pe de o parte, această prevedere a fost preluată în favoarea tuturor cetățenilor Uniunii în cadrul articolului 2 din Directiva 2004/38 și că, pe de altă parte, legiuitorul Uniunii a precizat definiția formală a „descendentului” reținând interpretarea extensivă a Curții.

42. Astfel, potrivit articolului 2 punctul 2 litera (c) din Directiva 2004/38, sunt considerați membri de familie ai unui cetățean al Uniunii „descendenții direcți în vârstă de cel mult 21 de ani sau care se află în întreținerea sa, *precum și descendenții direcți ai soțului sau ai partenerului*” [15].

43. Întrucât privește Regulamentul nr. 1612/68 și este ulterioară adoptării Directivei 2004/38, Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), și noțiunea „copil” folosită în cadrul acesteia se înscriu cu siguranță în această evoluție jurisprudențială și legislativă.

11 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 26 februarie 1992, Bernini (C-3/90, EU:C:1992:89, punctul 29), Hotărârea din 8 iunie 1999, Meeusen (C-337/97, EU:C:1999:284, punctul 19), precum și Hotărârea din 14 iunie 2012, Comisia/Țările de Jos (C-542/09, EU:C:2012:346, punctul 35).

12 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 26 februarie 1992, Bernini (C-3/90, EU:C:1992:89, punctele 26 și 29), și Hotărârea din 14 iunie 2012, Comisia/Țările de Jos (C-542/09, EU:C:2012:346, punctul 48). A se vedea de asemenea Hotărârea din 18 iunie 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, punctul 12), cu privire însă la garantarea asigurării unui minim de mijloace de existență.

13 — Hotărârea din 17 septembrie 2002, Baumbast și R (C-413/99, EU:C:2002:493, punctul 57). Sublinierea noastră.

14 — A se vedea articolul 38 din Directiva 2004/38.

15 — Sublinierea noastră. Menționăm că o definiție similară a „familiei” este folosită și la articolul 4 din Directiva 2003/86/CE a Consiliului din 22 septembrie 2003 privind dreptul la reîntregirea familiei (JO 2003, L 251, p. 12, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 164).

44. Guvernul luxemburghez opune însă acestei interpretări contextuale și istorice o separare strictă a domeniilor de aplicare ale Regulamentului nr. 492/2011 și Directivei 2004/38. Directiva menționată ar urmări exclusiv dreptul cetățenilor Uniunii și al membrilor familiilor acestora la libera circulație și ședere pe teritoriul statelor membre, iar nu dreptul lucrătorilor frontalieri de a beneficia de aceleași avantaje sociale ca și lucrătorii naționali, prevăzut la articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011 [16].

45. În opinia acestui guvern, trimiterea la definiția „membrului de familie” din Directiva 2004/38 nu ar fi, prin urmare, relevantă pentru aprecierea principiului nediscriminării lucrătorilor în cadrul Regulamentului nr. 492/2011 [17].

46. Nu împărtășim această teză care vizează o distincție riguroasă între domeniile de aplicare ale celor două norme și ar dori ca familia unui cetățean al Uniunii să nu fie neapărat aceeași cu cea a cetățeanului Uniunii atunci când acesta este privit din perspectiva calității sale de „lucrător”.

47. Acest punct de vedere nu doar că face abstracție de evoluția legislației Uniunii Europene pe care am descris-o mai devreme, ci, în plus, conduce la situații care nu pot fi justificate.

48. Astfel, trebuie amintit faptul că definiția largă pentru „descendenți în vârstă de cel mult 21 de ani sau aflați în întreținere” a fost formulată de Curte într-o cauză care privea dreptul „copiilor unui resortisant al unui stat membru care este sau a fost încadrat în muncă pe teritoriul unui alt stat membru [de a fi școlarizați], în aceleași condiții ca și resortisanții statului respectiv, în cazul în care acești copii domiciliază pe teritoriul acelui stat” [18].

49. Or, acest drept, care la momentul respectiv era prevăzut la articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68, figurează încă, în mod identic, în Regulamentul nr. 492/2011 [19]. Faptul că această dispoziție nu a fost interpretată într-un mod diferit de Curte de la pronunțarea Hotărârii din 17 septembrie 2002, Baumbast și R (C-413/99, EU:C:2002:493), înseamnă în mod concret că atât descendenții lucrătorului migrant, cât și cei ai soțului au dreptul de a fi admiși în sistemul școlar din statul membru gazdă în temeiul articolului 10 din Regulamentul nr. 492/2011.

50. În consecință, în cazul în care Curtea ar prelua argumentele guvernului luxemburghez, ar însemna că noțiunea „copil” ar fi interpretată în sens larg în cadrul dreptului de a fi școlarizat (articolul 10 din Regulamentul nr. 492/2011), dar în sens restrâns în cazul acordării acelorași avantaje sociale și fiscale ca și pentru lucrătorii naționali (articolul 7 din Regulamentul nr. 492/2011), inclusiv avantajele legate de finanțarea studiilor.

51. O asemenea abordare diferită a noțiunii „copil” pentru aplicarea aceluiași regulament nu ar fi, cu siguranță, justificată.

52. Pe de altă parte, însuși legiuitorul Uniunii a confirmat recent caracterul unic al noțiunii „membri de familie” după cum este considerată din perspectiva lucrătorului sau din perspectiva, mai largă, a cetățeniei Uniunii.

53. Astfel, potrivit considerentului (1) al Directivei 2014/54/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 aprilie 2014 privind măsurile de facilitare a exercitării drepturilor conferite lucrătorilor în contextul liberei circulații a lucrătorilor [20], „[l]ibera circulație a lucrătorilor este una dintre libertățile fundamentale ale cetățenilor Uniunii și unul dintre pilonii pieței interne în Uniune

16 — A se vedea observațiile scrise ale guvernului luxemburghez (punctul 23).

17 — A se vedea observațiile scrise ale guvernului luxemburghez (punctul 22).

18 — Articolul 12 din Regulamentul nr. 1612/68. A se vedea Hotărârea din 17 septembrie 2002, Baumbast și R (C-413/99, EU:C:2002:493).

19 — Articolul 10 din Regulamentul nr. 492/2011.

20 — JO 2014, L 128, p. 8.

consacrat în articolul 45 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE). Punerea sa în aplicare este aprofundată în dreptul Uniunii destinat să garanteze exercitarea deplină a drepturilor conferite cetățenilor Uniunii și membrilor familiilor acestora. *Prin «membrii familiei lor» ar trebui să se înțeleagă termenul definit la articolul 2 punctul 2 din Directiva [2004/38], care se aplică și membrilor familiilor lucrătorilor frontalieri*" [21].

54. Or, potrivit articolului 2 alineatul (2) din această directivă, domeniul său de aplicare este *identic* cu cel al Regulamentului nr. 492/2011. Articolul 1 din Directiva 2014/54 prevede, în plus, că obiectul său este acela de a „[facilita] aplicarea și […] [respectarea], în mod uniform, a drepturilor conferite prin articolul 45 din TFUE și prin articolele 1-10 din Regulamentul (UE) nr. 492/2011".

55. Considerăm, prin urmare, că Directiva 2014/54, în vigoare din 20 mai 2014, este pe deplin aplicabilă în litigiul principal, în sensul că, la articolul 3 alineatul (1), impune statelor membre să se asigure că pentru toți lucrătorii și familiile lor care „se consideră nedreptățiți prin neaplicarea principiului egalității de tratament" sunt disponibile proceduri judiciare, în vederea îndeplinirii obligațiilor în temeiul articolului 45 TFUE și al articolelor 1-10 din Regulamentul (UE) nr. 492/2011.

56. Astfel, mai este necesar să se amintească faptul că obligația statelor membre ce rezultă dintr-o directivă de a atinge rezultatul prevăzut de aceasta, precum și îndatorirea lor de a lua toate măsurile generale sau speciale necesare pentru a asigura îndeplinirea acestei obligații se impun tuturor autorităților statelor membre, inclusiv autorităților judiciare în cadrul competențelor acestora [22]? Concret, acest lucru înseamnă că, „în aplicarea dreptului intern, fie că este vorba despre dispoziții adoptate *anterior* sau ulterior directivei, instanța națională chemată să o interpreteze trebuie să facă acest lucru în lumina redactării și a finalității directivei pentru a atinge rezultatul urmărit de aceasta și, prin urmare, să se conformeze articolului [288 al treilea paragraf TFUE]" [23].

57. În aceste condiții, Directiva 2014/54 confirmă că este într-adevăr necesar să se interpreteze noțiunea „copil" astfel cum a fost definită de jurisprudența Curții în legătură cu Regulamentul nr. 1612/1968 și preluată apoi la articolul 2 din Directiva 2004/38, care poate beneficia în mod indirect de principiul egalității prevăzut la articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011, prin prisma noțiunii „membri de familie" [24].

58. De altfel, această interpretare este conformă cu interpretarea „vieții de familie", astfel cum este protejată de articolul 7 din cartă și de articolul 8 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950. Astfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a detașat în mod progresiv în special de criteriul referitor la „legătura de rudenie" pentru a recunoaște posibilitatea „legăturilor de familie *de facto*" [25]. Or, potrivit articolului 52 alineatul (3) din cartă, drepturile pe care le conține și care corespund unor drepturi garantate de convenția menționată trebuie să aibă același înțeles și aceeași întindere ca și acestea din urmă.

21 — Sublinierea noastră.

22 — A se vedea în acest sens, pentru un exemplu recent din jurisprudența constantă, Hotărârea din 19 aprilie 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, punctul 30 și jurisprudența citată).

23 — A se vedea în acest sens Hotărârea din 13 noiembrie 1990, Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395, punctul 8). Sublinierea noastră.

24 — Analizând jurisprudența Curții și normele de drept derivat care utilizează noțiunea „familie", T. Stein a ajuns la aceeași concluzie. Potrivit acestuia, în dreptul Uniunii, noțiunea „familie" se bazează pe o concepție cu privire la familie întemeiată pe o relație conjugală, care include parteneriatele înregistrate, dar merge dincolo de noțiunea tradițională a familiei nucleare, prin includerea membrilor aflați în întreținere (Stein, T., „The notion of the term of family on european level with a focus on the case law of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice", în Verbeke, A., Scherpe, J.-M., Declerck, Ch., Helms, T., și Senaeve, P. (editori), *Confronting the frontiers of family and succession law: liber amicorum Walter Pintens*, vol. 2, Cambridge/Anvers, Portland/Intersentia, 2012, p. 1375-1392, în special p. 1391).

25 — A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea X, Y și Z împotriva Regatului Unit din 22 aprilie 1997, ECLI:CE:ECHR:1997:0422JUD002183093.

59. Un exemplu va demonstra în ultimă instanță caracterul nerelevant al unei definiții strict juridice a raportului de filiație în contextul articolului 7 din Regulamentul nr. 492/2011 și al avantajelor sociale și fiscale.

60. Să ne imaginăm o familie reconstituită care are trei copii. Primul avea doar câteva luni când și-a pierdut tatăl ca urmare a unui accident de mașină. Când acesta avea trei ani, mama sa a cunoscut un bărbat, la rândul său tatăl divorțat al unui copil de doi ani pentru care i se acordase încredințarea exclusivă. Un al treilea copil s-a născut din această nouă uniune. Familia locuiește în Belgia, la câțiva kilometri de Luxemburg, unde mama lucrează de peste 10 ani.

61. Într-o asemenea situație, în cazul în care noțiunea „copil" utilizată la articolul 2 bis din Legea din 22 iunie 2000 modificată ar fi reținută în accepțiunea sa strictă, ar însemna că mama ar putea obține ajutorul financiar al statului luxemburghez pentru studii superioare pentru propriul copil și pentru copilul comun al cuplului. În schimb, copilul soțului, care trăiește de la vârsta de doi ani în cadrul acestei familii, nu ar putea beneficia de același ajutor.

62. În lumina considerațiilor ce precedă, considerăm că un copil care nu are un raport juridic cu lucrătorul migrant, dar corespunde definiției pentru „membru de familie" enunțate la articolul 2 alineatul (2) din Directiva 2004/38 trebuie să fie considerat copilul lucrătorului și beneficiarul indirect al avantajelor sociale prevăzute la articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011.

2. Cu privire la obligația părintelui de a participa la întreținerea copilului în situația în care nu există un raport juridic de filiație între aceștia

63. În cea de a doua parte a întrebării preliminare, instanța de trimitere pune în discuție și gradul de contribuție necesară a lucrătorului frontalier la întreținerea unui student cu care nu are un raport juridic pentru a-i permite acestuia să beneficieze de un ajutor financiar precum cel în cauză în litigiul principal.

64. Este adevărat că, potrivit jurisprudenței Curții citate la punctul 39 din Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411), „finanțarea studiilor acordată de un stat membru copiilor lucrătorilor constituie, pentru un lucrător migrant, un avantaj social în sensul articolului 7 alineatul (2) [din Regulamentul nr. 1612/68 [devenit articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011], *atunci când acesta din urmă continuă să asigure întreținerea copilului*" [26].

65. Este de asemenea adevărat că articolul 10 din Regulamentul nr. 1612/68 făcea referire la soțul lucrătorului „și [la] descendenții sub vârsta de 21 ani *sau care se află în întreținere*" [27] și că teza a fost preluată la articolul 2 punctul 2 litera (c) din Directiva 2004/38.

66. În această privință, trebuie să se constate că, potrivit Curții, „calitatea de membru al familiei nu presupune […] dreptul la o pensie de întreținere [28]". Astfel, „[d]acă aceasta ar fi situația, reîntregirea familiei ar depinde de legislațiile naționale, care variază de la un stat la altul, lucru care ar conduce la aplicarea neuniformă a dreptului comunitar" [29].

26 — Sublinierea noastră.

27 — Sublinierea noastră.

28 — Hotărârea din 18 iunie 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, punctul 21).

29 — Hotărârea din 18 iunie 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, punctul 21).

67. Trebuie să se constate că aceeași abordare se aplică și în cazul contribuției unui soț față de copiii săi vitregi. Pare adecvat să se considere că deci calitatea de „membru de familie aflat în întreținere este rezultatul unei situații de fapt” [30] și că sarcina de a o aprecia revine administrației și ulterior, dacă este cazul, judecătorului.

68. Această interpretare este, pe de altă parte, conformă cu jurisprudența citată mai sus și care preferă expresia largă „să asigure întreținerea copilului” [31], mai degrabă decât pe cea de „copil aflat în întreținere”.

69. Condiția privind contribuția la asigurarea întreținerii copilului este rezultatul unei situații de fapt care poate fi demonstrată prin elemente obiective precum căsătoria (sau parteneriatul înregistrat dintre părintele „legal” și părintele vitreg) sau un domiciliu comun, fără a fi necesar să se determine motivele pentru care s-a recurs la acest ajutor și nici să se cuantifice cu precizie valoarea lui.

70. În această privință, nu putem fi de acord cu guvernul luxemburghez care consideră că ar fi imposibil pentru administrația sa să afle în fiecare caz în parte dacă și în ce măsură lucrătorul frontalier părinte vitreg al studentului contribuie sau nu contribuie la întreținerea acestuia [32].

71. În primul rând, întreținerea copilului este prezumată până la vârsta de 21 de ani, întrucât articolul 2 punctul 2 litera (c) din Directiva 2004/38 preconizează condiția de întreținere ca o alternativă la cea privind vârsta de peste 21 de ani.

72. În al doilea rând, din observațiile formulate de reclamanții din litigiul principal reiese că „întreținerea” copilului de către cuplu este criteriul pentru plata alocațiilor familiale (primite în speță de cel puțin doi dintre tații vitregi în cauză), fără ca aceasta să presupună o dificultate specială din moment ce nu este necesară nicio condiție de filiație juridică [33].

73. În sfârșit, legiuitorul luxemburghez însuși, la articolul 3 din legea în vigoare în prezent, și anume Legea din 24 iulie 2014 privind ajutorul financiar al statului pentru studii superioare, a impus condiția ca „lucrătorul să continue să contribuie la întreținerea studentului”. Prin urmare, o asemenea cerință nu poate fi considerată de administrație ca fiind imposibil de verificat.

VI – **Concluzie**

74. Având în vedere considerațiile care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebarea preliminară adresată de Cour administrative (Luxembourg) [Curtea Administrativă (Luxemburg)] după cum urmează:

„Articolul 45 TFUE și articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul (UE) nr. 492/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 5 aprilie 2011 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Uniunii trebuie interpretate în sensul că un copil care nu are un raport juridic cu un lucrător migrant, dar care este descendentul soțului (sau al partenerului înregistrat) al acestui lucrător trebuie să fie considerat ca fiind copilul lucrătorului respectiv. În această calitate, el este beneficiarul indirect al avantajelor sociale prevăzute la articolul 7 alineatul (2) din Regulamentul nr. 492/2011, cu condiția ca lucrătorul să participe la întreținerea acestuia.

30 — Hotărârea din 18 iunie 1985, Lebon (316/85, EU:C:1987:302, punctul 22).

31 — Hotărârea din 20 iunie 2013, Giersch și alții (C-20/12, EU:C:2013:411, punctul 39).

32 — A se vedea observațiile scrise ale guvernului luxemburghez (punctul 46).

33 — A se vedea observațiile scrise ale doamnei Depesme și ale domnului Kerrou (p. 21), precum și observațiile scrise ale domnului Kauffmann (punctul 90 și următoarele).

Condiția privind contribuția la întreținerea copilului este rezultatul unei situații de fapt, nefiind necesar să se determine motivele pentru care s-a recurs la acest ajutor și nici să se cuantifice cu precizie valoarea acestei contribuții.”